

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

การศึกษาในปัจจุบันได้มีพัฒนาการไปจากเดิมมาก ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาและการนำหลักสูตรใหม่มาใช้ เช่น หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 เป็นผลให้การมัธยมศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อลักษณะการเรียนการสอนในปัจจุบัน ในอดีตนั้นครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียน นักเรียนเป็นผู้รับความรู้จากครูโดยตรงฝ่ายเดียว ต่อมาสภาพในการเรียนการสอนได้เปลี่ยนแปลงไป นักเรียนมีโอกาสพูดและแสดงความคิดเห็นได้มากขึ้น ดังที่ได้สรุป เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนในกระบวนการเรียนการสอนแนวเดิมกับการสอนใหม่ได้ดังนี้คือ การสอนตามแนวเดิมครูไม่ได้เปิดโอกาสให้นักเรียนริเริ่มด้วยตนเอง นักเรียนต้องทำตามที่ครูกำหนด การสอนตามแนวนี้จะประสบความสำเร็จในเรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรม การเรียนวิชาหรือสิ่งที่นักวิชาการได้รวบรวมหรือแต่งขึ้น แต่ไม่สามารถบรรลุความต้องการส่วนบุคคลได้ สำหรับกระบวนการเรียนการสอนตามแนวใหม่ ครูและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยยึดว่า ลักษณะของนักเรียนแต่ละคนมีความสำคัญมากกว่าลักษณะธรรมชาติของสังคม (ธีระ รุญเจริญ 2526: 125-154) กล่าวคือครูจะเริ่มกระบวนการเรียนการสอนโดยการศึกษาพฤติกรรมของนักเรียนที่สังเกตได้ พร้อมทั้งการตีความจากพฤติกรรมนั้น แล้วหาวิธีต่าง ๆ ที่จะสนองความต้องการและลักษณะเฉพาะของนักเรียนคนนั้นตามที่ตนเห็นสมควรซึ่งอาจจะต้องพิจารณาทั้งพฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออกร่วมกับนักเรียนคนอื่น ๆ และเฉพาะบุคคล

การที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดจะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนั้น จะต้องอาศัยกระบวนการสื่อความหมาย นักเรียนก็เช่นเดียวกัน จะใช้ความรู้ความสามารถในการใช้คำพูดหรือท่าทางเพื่อสื่อความหมายแก่ครูและเพื่อน ๆ

ในการเรียนการสอนครูและนักเรียนต้องใช้เวลาในการสื่อสารความหมายตลอดเวลา ครูใช้การอธิบายบอกเล่าหรือถามคำถาม นักเรียนก็ต้องตอบคำถามหรืออาจซักถามครู เมื่อไม่เข้าใจ การสื่อความหมายได้ต่อกันนี้คือ ปฏิสัมพันธ์ทางวาจา ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ในการเรียนการสอน ปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนจะช่วยให้ครูรู้จักนักเรียนของคนดีขึ้น รู้ว่านักเรียนต้องการอะไร ชัดชั่งตรงไหนและพอใจมากน้อยเพียงใด ในขณะที่เดียวกันจะช่วยให้นักเรียน มีความรู้สึกใกล้ชิดกับครู ใกล้ชิดกับเพื่อน ๆ กล้าแสดงความรู้สึกและกล้าซักถาม เมื่อไม่เข้าใจ นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนยังช่วยทำให้เกิดความรู้สึกสนุกสนานในการเรียนการสอนและ เราให้นักเรียนมีความต้องการที่จะเรียน เพราะบรรยากาศในห้องเรียนมีลักษณะ เป็นธรรมชาติ และเป็นประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้นักเรียนมีเสรีภาพมากขึ้น ผู้ที่สามารถทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนได้ก็คือ ครู เพราะครูเป็นผู้นำกลุ่มในห้องเรียน ถ้าผู้นำปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำที่ดีแล้ว กลุ่มก็มักจะตอบสนองตามที่ผู้นำต้องการ แต่ถึงแม้ว่าครูจะเป็นผู้ที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนแล้วก็ตาม การที่จะมีปฏิสัมพันธ์มากหรือน้อย ดีหรือไม่ดีเพียงใดยังขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของนักเรียน ด้วย โดยปกติถ้านักเรียนภายในห้องเรียนมีความรักใคร่ ประองตอง สมานสามัคคีกัน กล้าแสดงความคิดเห็น นักเรียนในห้องเรียนก็จะมีปฏิสัมพันธ์กันดีและถ้าครูเป็นผู้นำกลุ่มที่ดีด้วยก็ยิ่งทำให้ปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียนดีมาก

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 แสดงให้เห็นว่าการศึกษาไทยได้ก้าวไปข้างหน้า อีกระดับหนึ่งและแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้ก่อให้เกิดหลักสูตรสังคมศึกษาใหม่ ที่เน้น ความสำคัญของการพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นผู้ที่คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ทั้งนี้ ได้มีการระบุไว้อย่างชัดเจนในจุดประสงค์ข้อที่ 1, 4, 5 และ 6 ของหลักสูตรสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521

1. เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
4. เพื่อส่งเสริมให้มีความรู้และความเข้าใจพื้นฐานในการพัฒนาสร้างสรรค์และแก้ปัญหาในด้านสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยอาศัยคุณธรรมและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ
5. เพื่อเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัวชุมชน ในประเทศไทยและในประชาคมของโลก
6. เพื่อให้เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน ตลอดจนเห็นคุณค่า มีความรับผิดชอบ รวมทั้งได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม เป็นสำคัญ"

(กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2520:63)

วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีเนื้อหาหนักไปในการสร้างประสบการณ์อันมีค่าต่อความเป็นพลเมืองดีในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยตรง แต่กระนั้นก็ดี จุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาไม่อาจจะเป็นความจริงได้ ถ้าครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษามีพฤติกรรมที่ไม่เกื้อหนุนต่อการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดประสงค์ของหลักสูตร

พฤติกรรมการสอนของครูนับว่ามีส่วนสำคัญยิ่ง ในชั้นเรียนนั้นพฤติกรรมทางวาจา นับว่าเป็นพฤติกรรมหลักของการเรียนการสอน ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสอน เพราะจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการเรียนการสอนให้บรรลุถึงจุดหมายโดยอาศัยเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษานำไปสู่การพัฒนาความรู้ ความคิด การตัดสินใจ ความรับผิดชอบ คุณค่า และทัศนคติอันถูกต้องให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียน พฤติกรรมการสอนของครูจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ครูควรเป็นผู้แนะแนวทางให้นักเรียน เพื่อให้เกิดความคิดและเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง มีความกล้าที่จะพูด ริเริ่ม รู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ริชาร์ด ซี. ฟิลลิปส์ (Richard C. Phillips 1974: Preface V.) ได้กล่าวถึงการสอนของครูว่า "ครูจะต้องสอนให้เด็กคิดอย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ในสังคมเพราะความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผลักดันให้มนุษย์แสวงหาความรู้เพื่อการตัดสินใจที่ถูกต้อง" ขณะเดียวกันครูก็จะต้องเป็นผู้กระตุ้นเร้าให้นักเรียนแสดงออก ให้มีโอกาสดังกล่าวข้างต้น เลือกด้วยตนเอง

มีผลการวิจัยจำนวนมากพบว่าความสามารถในการพูดของครูมีผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน จำรัส น้อยแสงศรี (2519: 161-163) สํารวจพบว่านักเรียนชอบวิธีที่ครูขยายความรู้เพิ่มเติมเนื้อหาในแบบเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาเหตุการณ์ปัจจุบันมาสอดแทรกในบทเรียน ตลอดจนการใช้อุปกรณ์ประกอบการสอน นักเรียนไม่ชอบวิธีการสอนที่ครูอธิบายและแสดงความคิดเห็นแต่ผู้เดียว และไม่ชอบครูที่บรรยายตามแบบเรียนและอ่านบทเรียนแล้วให้นักเรียนดูตาม จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงคิดว่าน่าจะทำได้ทำการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียน ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพของการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรการสอนและการฝึกหัดครูด้วย เนื่องจากในระยะเวลาที่ผ่านมา มีผลงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นยังไม่มี การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจากันอย่างจริงจังและการสังเกตการสอนธรรมดาไม่สามารถเก็บบันทึกพฤติกรรมของครูที่บอก เป็นปริมาณได้ ผู้วิจัยจึงได้

เลือกวิธีวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาในชั้นเรียน ตามแบบของ เน็ด เอ แฟลนเดอร์ส (Ned A. Flanders) มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียนในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
2. เพื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนของปฏิสัมพันธ์ทางวาจาในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ระหว่างระดับชั้นในด้านต่อไปนี้
  - 2.1 อัตราส่วนระหว่างการใช้เวลาพูดของครูกับการใช้เวลาพูดของนักเรียน
  - 2.2 อัตราส่วนระหว่างเวลาพูดของครูเพื่อการกระตุ้นกับ เพื่อควบคุมพฤติกรรมนักเรียน
  - 2.3 อัตราส่วนระหว่างเวลาที่นักเรียนพูดริเริ่มกับ เวลาที่นักเรียนพูดทั้งหมด
  - 2.4 อัตราส่วนระหว่างการใช้เวลาบรรยายกับการใช้เวลาพูดทั้งหมดของครู
  - 2.5 อัตราส่วนระหว่างการใช้อิทธิพลทางอ้อมกับการใช้อิทธิพลทางตรงของครู

สมมุติฐานการวิจัย

จากงานวิจัยของวิเชียร เกษประทุม (2520) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "กิริยาร่วมทางวาจาระหว่างนักศึกษาฝึกสอนระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงกับนักเรียนในการสอนภาษาไทย" ได้พบว่า การศึกษาของนักเรียนที่มีระดับชั้นการเรียนต่างกันไม่ทำให้อัตราส่วนระหว่างกิริยาร่วมทางวาจาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งสมมุติฐานการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียน ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ตามระดับชั้นเรียนคือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 มีอัตราส่วนไม่แตกต่างกันในแต่ละระดับชั้นดังนี้

1. อัตราส่วนระหว่างการใช้เวลาพูดของครูกับการใช้เวลาพูดของนักเรียน
2. อัตราส่วนระหว่างเวลาพูดของครูเพื่อกระตุ้นกับ เพื่อควบคุมพฤติกรรมนักเรียน
3. อัตราส่วนระหว่างเวลาที่นักเรียนพูดริเริ่มกับ เวลาที่นักเรียนพูดทั้งหมด

4. อัตราส่วนระหว่างการใช้เวลาบรรยายกับการใช้เวลาพูดทั้งหมดของครู
5. อัตราส่วนระหว่างการใช้อิทธิพลทางอ้อมกับการใช้อิทธิพลทางตรงของครู

คำจำกัดความในการวิจัย

1. ครู หมายถึง ครูสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นปีที่ 1, 2 และ 3 สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2528
2. นักเรียน หมายถึง นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2528
3. ปฏิสัมพันธ์ทางวาจา หมายถึง พฤติกรรมทางวาจาหรือการพูดโต้ตอบกันระหว่างครูกับนักเรียนหรือนักเรียนกับนักเรียน แบ่งเป็นพฤติกรรมย่อย 10 ประเภท ดังนี้
  - 3.1 การยอมรับความรู้สึกของนักเรียน หมายถึง การยอมรับความรู้สึกของนักเรียนด้วยการพูดในลักษณะที่เห็นอกเห็นใจ ไม่ข่มขู่ ไม่ว่าจะ เป็นความรู้สึกในด้านที่ครูพอใจหรือไม่ก็ตาม
  - 3.2 การชมเชยหรือเสริมกำลังใจ หมายถึง การกล่าวชมเชยหรือสนับสนุนการกระทำหรือพฤติกรรมทางวาจาของนักเรียน เช่น "ดีมาก หรือพูดต่อไปซิ" หรือการพูดตลกขบขัน แต่ไม่ใช่การล้อเลียนหรือถากถางนักเรียน ก็นับ เป็นพฤติกรรมประเภทนี้ด้วย
  - 3.3 การยอมรับหรือการนำความคิดเห็นของนักเรียนมาใช้ หมายถึง การยอมรับความคิดเห็นของนักเรียนหรือการนำความคิดเห็นของนักเรียนมาใช้ในการสอน มาพูดซ้ำให้นักเรียนทั้งห้องได้รับทราบและขยายความหรือปรุงแต่งข้อความที่นักเรียนพูดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่เมื่อใดก็ตามที่ครูสอดแทรกความคิดเห็นของตนเองไปด้วยจะต้องบันทึกไว้ในพฤติกรรมประเภทที่ 3.5
  - 3.4 การใช้คำถาม หมายถึง การถามเกี่ยวกับเนื้อหา หรือวิธีการต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ให้นักเรียนตอบ
  - 3.5 การบรรยาย หมายถึง การอธิบายหรือบอกเล่าข้อเท็จจริงหรือแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาหรือการแสดงความคิดเห็นของครู
  - 3.6 การให้แนวทาง หมายถึง การออกคำสั่ง การแนะนำแนวทางโดยมุ่งหมายให้นักเรียนปฏิบัติตาม

3.7 การวิจารณ์หรือการใช้อำนาจของครู หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงว่าครู เป็นใหญ่ในการเรียนการสอน การดูว่านักเรียน การวิจารณ์คำพูดหรือการกระทำของนักเรียน การไล่นักเรียนออกนอกห้อง การว่ากล่าวเพื่อมุ่งให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ครู ประสงค์ เป็นการลงโทษทางวาจา

3.8 นักเรียนพูดตอบคำถามครู หมายถึง นักเรียนพูดโดยครู เป็นฝ่ายริเริ่มก่อน ซึ่งทำให้นักเรียนต้องพูด

3.9 นักเรียนพูดริเริ่ม หมายถึง นักเรียนเป็นฝ่ายริเริ่มเอง เช่น การแสดง ความคิดเห็น การตั้งคำถามครู

3.10 การเจียมหรือการวุ่นวายสับสน หมายถึง การหยุดเว้นระยะการพูด ช่วงเวลาแห่งการเจียมหรือความวุ่นวายซึ่งไม่สามารถแยกได้ว่าพฤติกรรมเหล่านั้นขึ้นอยู่กับ ประเภทใด (Ned A. Flanders 1970: 34)

4. อิทธิพลทางอ้อม หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของครูที่กระตุ้นให้นักเรียน แสดงออกอย่างเป็นอิสระในพฤติกรรมประเภทที่ 1, 2, 3 และ 4 ได้แก่ การยอมรับความรู้สึกของนักเรียน การชมเชยหรือเสริมกำลังใจ การยอมรับหรือนำความคิดเห็นของนักเรียน มาใช้ การใช้คำถาม

5. อิทธิพลทางตรง หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของครูที่กระตุ้นให้นักเรียน แสดงปฏิบัติการตอบสนองอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เลยในพฤติกรรมประเภทที่ 5, 6 และ 7 ได้แก่ การบรรยายหรืออธิบาย การให้แนวทาง การวิจารณ์หรือการใช้อำนาจของครู

6. การใช้เวลาพูดของครู หมายถึง เวลาทั้งหมดที่ครูแสดงพฤติกรรมทางวาจา ทั้งหมดในชั้นเรียนวิชาสังคมศึกษา ได้แก่ พฤติกรรมประเภทที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6 และ 7

7. การใช้เวลาพูดของนักเรียน หมายถึง เวลาทั้งหมดที่นักเรียนแสดงพฤติกรรม ทางวาจาทั้งหมดในชั้นเรียนวิชาสังคมศึกษา ได้แก่ประเภทที่ 8 และ 9

8. การกระตุ้นพฤติกรรม หมายถึง เวลาที่ครูกระตุ้นหรือให้กำลังใจนักเรียน ให้แสดงพฤติกรรมทางวาจา ได้แก่พฤติกรรมประเภทที่ 1, 2 และ 3

9. การเน้นเนื้อหา หมายถึง เวลาที่ครูมีบทบาทในการเรียนการสอนซึ่งเกี่ยวกับการถามและการบรรยาย ได้แก่พฤติกรรมประเภทที่ 4 และ 5

10. การควบคุมพฤติกรรม หมายถึง เวลาที่ครูออกคำสั่งหรือแนะแนวทางหรือแสดงว่า ครูเป็นใหญ่ในการเรียนการสอน การดูว่านักเรียน ได้แก่พฤติกรรมประเภทที่ 6 และ 7

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะสังเกตปฏิสัมพันธ์ทางวาทะระหว่างครูกับนักเรียนในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 ของโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร ในภาคปลายปีการศึกษา 2528

1. การสังเกตปฏิสัมพันธ์ทางวาทะระหว่างครูกับนักเรียนในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา จำนวนครู 60 คน ๆ ละประมาณ 2 คาบเรียน รวมเป็น 120 คาบเรียน และพฤติกรรมการเรียนของนักเรียนที่ได้เรียนวิชาสังคมศึกษาในคาบเรียนที่เข้าสังเกต

2. การสังเกตปฏิสัมพันธ์ทางวาทะ จะสังเกตปฏิสัมพันธ์ทั้งหมด 10 ประเภท ดังนี้ (Ned A. Flanders 1970: 40-50)

1. การยอมรับความรู้สึกของนักเรียน
2. การชมเชยหรือเสริมกำลังใจ
3. การยอมรับหรือนำความคิดเห็นของนักเรียนมาใช้
4. การใช้คำถาม
5. การบรรยาย
6. การให้แนวทาง
7. การวิจารณ์หรือการใช้อำนาจของครู
8. นักเรียนพูดตอบคำถามครู
9. นักเรียนพูดริเริ่ม
10. การเจียบหรือวุ่นวายสับสน

ข้อตกลงเบื้องต้น

ปฏิสัมพันธ์ทางวาทะระหว่างครูกับนักเรียนที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตถือว่าเป็นสภาพตามปกติที่เกิดขึ้น

ประโยชน์ของการวิจัย

1. เป็นแนวทางสำหรับครูสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในการปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ
2. เป็นแนวทางสำหรับสถาบันที่รับผิดชอบต่อการผลิตครู ในการฝึกหัดและพัฒนาพฤติกรรมทางวาทะของครูในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น
3. เป็นแนวทางในการทำวิจัยต่อไป